

มาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจ : โครงการสนับสนุนสินเชื่อกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

นายภูมิพิชญ์ ยาสีทธิ์

วิทยากรชำนาญการพิเศษ

กลุ่มงานบริการวิชาการ 2 สำนักวิชาการ

ในช่วงที่อยู่ในภาวะเศรษฐกิจไทยชะลอตัว การขยายตัวทางเศรษฐกิจลดลงเกิดความไม่มั่นใจในการบริโภคของภาคเอกชน การลงทุนก็หยุดชะงัก รัฐบาลจึงต้องอัดฉีดเม็ดเงินเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโดยการเพิ่มการใช้จ่ายภาครัฐ (Government Expenditure) ให้มากขึ้น เพื่อการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศให้มีความคึกคักมากขึ้น ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของเคนส์ที่เราเรียกว่า เคนส์เซียน (Keynesian) กลายเป็นทั้งเหตุผลและความหวังที่รัฐจะต้องเร่งกระตุ้นเศรษฐกิจโดยอาศัยนโยบายการเงินการคลัง ซึ่งดูเหมือนจะเป็นสูตรสำเร็จในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของรัฐบาลหลาย ๆ ประเทศ เคนส์เชื่อว่าภาวะเศรษฐกิจตกต่ำจะเกิดขึ้นได้ในระบบเศรษฐกิจหนึ่ง เนื่องจากความต้องการสินค้าและบริการ (Demand) จะมีน้อยกว่าความสามารถในการผลิตสินค้า (Supply) นักลงทุนและนักธุรกิจทั้งหลายจะคิดว่าเศรษฐกิจจะย่ำแย่ลง จึงลดการผลิตการลงทุนไม่ขยายกิจการ ดังนั้นการว่างงานจึงตามมา ในภาวะเช่นนี้รัฐบาลสามารถใช้เครื่องมือทางการเงินหรือการคลังแบบขยายตัว เพิ่มการใช้จ่ายภาครัฐอัดฉีดเม็ดเงินเข้าไปในระบบเศรษฐกิจเพื่อเป็นการเพิ่มกำลังซื้อในประเทศ การลงทุนที่ลดลงในภาคเอกชนก็จะกลับมาเพิ่มขึ้น เป้าหมายหลักก็คือการแก้ปัญหาการว่างงานนั่นเอง ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในระยะสั้น และในระยะยาวระบบเศรษฐกิจแบบตลาดก็จะมีกลไกอัตโนมัติที่จะทำให้ดีมานด์เท่ากับซัพพลาย ระบบเศรษฐกิจจะกลับมาสู่ดุลยภาพได้โดยกลไกของตัวเอง

เมื่อกลับมาศึกษาการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำตามนโยบายของรัฐบาลในภาวะที่เศรษฐกิจไทยกำลังตกต่ำตามที่สำนักเศรษฐกิจหลายสำนักทั้งภาครัฐและเอกชนซึ่งพยากรณ์/คาดการณ์ว่าเศรษฐกิจไทยในปี 2558 น่าจะขยายตัวได้ไม่ถึงร้อยละ 3 รัฐบาลจึงมีมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2558 ที่ผ่านมา รัฐบาลได้เพิ่มรายจ่ายเพื่อการกระตุ้นเศรษฐกิจในวงเงิน 1,367,250 ล้านบาท โดยผ่าน 3 มาตรการหลัก ซึ่งในส่วนของมาตรการสนับสนุนสินเชื่อให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจำนวนเงิน 60,000 ล้านบาทที่จะได้กล่าวในที่นี้นั้น ก็เพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มีรายได้น้อยให้มีทุนหมุนเวียนในระดับชุมชน และกระจายเม็ดเงินไปสู่ท้องถิ่น ในกรณีนี้เพื่อไม่ให้เป็นการนำเม็ดเงินจากงบประมาณแผ่นดินจำนวนมากมาใช้ จึงต้องใช้กลไกของสถาบันการเงินของรัฐ ได้แก่ ธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เป็นแหล่งเงินกู้ที่สำคัญแต่รัฐบาลอาจจะต้องจ่ายส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยให้แก่ธนาคาร โดยให้ธนาคารออมสินและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรปล่อยกู้แห่งละ 30,000 ล้านบาท รวมเป็น 60,000 ล้านบาท ให้กับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในระดับอำเภอและปี แห่งละไม่เกิน 1 ล้านบาท สำหรับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ซึ่งเป็นเป้าหมายในการปล่อยสินเชื่อดังกล่าว ทางสำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (สทบ.) จะเน้นไปที่กองทุนเกรดเอและ

กองทุนเกรดบีจำนวน 59,875 กองทุน ซึ่งเงินทุนทั้งหมดจะเป็นเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำจากธนาคารออมสินและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ธนาคารละ 30,000 ล้านบาท เป็นเงินทุนหมุนเวียนเพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ระดับหมู่บ้าน และกระตุ้นการลงทุนขนาดเล็ก โดยต้องชำระคืนภายใน 7 ปี และปลอดดอกเบี้ย 2 ปีแรก หลังจากนั้นปีที่ 3-7 จะคิดอัตราดอกเบี้ยเท่ากับต้นทุนทางการเงิน (Financing Cost)¹ บวกด้วยร้อยละ 1.0 ต่อปี และต้องดำเนินการทำนิติกรรมสัญญาให้แล้วเสร็จภายใน 31 ธันวาคม 2558

ในส่วนของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นในปี 2544 จากการแถลงนโยบายต่อรัฐสภาของรัฐบาลนายทักษิณ ชินวัตร จากนั้นก็ออกเป็นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (กทบ.) พ.ศ. 2544 และมีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2544 เพื่อดำเนินการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านฯ ต่อมามีการออกเป็นพระราชบัญญัติกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นกฎหมายที่รองรับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านฯ ที่ชัดเจน วัตถุประสงค์ของกองทุนหมู่บ้านฯ โดยสรุปก็คือให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับสร้างงาน สร้างอาชีพ บรรเทาความเดือดร้อน สร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจของหมู่บ้านและชุมชนเมืองตลอดระยะเวลา 14 ปีที่ผ่านมา รัฐบาลได้สนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งและเพิ่มทุนให้กับกองทุนหมู่บ้านรวมทั้งสิ้น 166,895.80 ล้านบาท โอนเงินไปแล้ว 151,565.82 ล้านบาท ปัจจุบันมีจำนวนกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองทั้งสิ้น 79,225 กองทุน แบ่งเป็นกองทุนหมู่บ้าน 74,989 กองทุน กองทุนชุมชนเมือง 3,528 กองทุน กองทุนชุมชนทหาร 738 กองทุน มีสมาชิกรวม 12,801,444 คน มีเงินทุนหมุนเวียนรวมกันไม่น้อยกว่า 218,899.74 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 8.5 ของงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 กองทุนหมู่บ้านฯ จึงกลายเป็นศูนย์กลางการกระจายเม็ดเงินไปสู่ชุมชนและท้องถิ่นได้อย่างทั่วถึงตามนโยบายรัฐบาล

สำหรับมาตรการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มีรายได้น้อยในระดับหมู่บ้านและชุมชนเมืองผ่านการปล่อยสินเชื่อให้กองทุนหมู่บ้านฯ จำนวนเงิน 60,000 ล้านบาทนั้นก็เพื่อให้มีเงินหมุนเวียนในระดับชุมชนและกระจายความเจริญเติบโตไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เป็นการใช้จ่ายภาครัฐซึ่งคาดการณ์ได้ว่าจะสนับสนุนให้เศรษฐกิจในประเทศขยายตัวได้ถึงร้อยละ 0.14 โดยผู้มีรายได้น้อยที่อยู่ในข่ายจะได้รับความช่วยเหลือมีจำนวนกว่า 9.5 ล้านราย คิดเป็นร้อยละ 75 ของจำนวนสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองทั้งหมด ทั้งนี้เม็ดเงินดังกล่าวจะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจในไตรมาสสุดท้ายของปี 2558 อย่างน้อย 5.4 หมื่นล้านบาทหรือประมาณร้อยละ 90 ของวงเงินทั้งหมด เนื่องจากเป็นการปล่อยกู้ให้กองทุนหมู่บ้านระดับเอและบี จัดอยู่ในกลุ่มกองทุนที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการ ซึ่งจะทำให้มีเม็ดเงินไหลเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจมากขึ้น ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ผ่านโครงสร้างการนำเงินไปใช้ตามวัตถุประสงค์ของการกู้ยืมและการใช้จ่ายของภาคครัวเรือนของสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและศูนย์วิเคราะห์เศรษฐกิจทีเอ็มบี จะพบว่า กลุ่มธุรกิจที่จะได้ประโยชน์จากมาตรการนี้ได้แก่ ร้านค้าปลีกทั่วไป ธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม เครื่องมือการเกษตร ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ผู้รับเหมาก่อสร้างและซ่อมแซมอาคารบ้านเรือน สำหรับการดำเนินมาตรการปล่อยกู้

¹ ต้นทุนทางการเงิน (Financial costs) หมายถึง ต้นทุนที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการจัดหาเงินทุน หรือการบริหารเงินทุนของกิจการ เช่น ค่าดอกเบี้ย ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นต้น

ผ่านกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองตามโครงการนี้ ในความคืบหน้าของมาตรการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มีรายได้น้อย โดยการให้สินเชื่อแก่กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กองทุนละหนึ่งล้านบาทนั้น ข้อมูล ณ วันที่ 16 พ.ย. 2558 มีกองทุนหมู่บ้านที่ยื่นขอกู้เงินจากธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) จำนวน 50,050 ล้านบาท จากกองทุนหมู่บ้านเป้าหมายทั้งหมด 59,875 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 83.59 โดยมีกองทุนหมู่บ้านที่ได้รับการจัดสรรเงินกู้แล้วจำนวน 45,734 กองทุน คิดเป็นร้อยละ 76.38 และคิดเป็นจำนวนเงินที่ได้รับการจัดสรรแล้วจำนวน 44,800 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 74.73 ของวงเงินสินเชื่อทั้งหมด 60,000 ล้านบาท โดยมีผู้รับสินเชื่อจำนวน 2.8 ล้านราย คงเหลือเงินที่อยู่ระหว่างการพิจารณาของธนาคารอีก 4,316 กองทุน คาดว่าภายในปีนี้เม็ดเงินทั้งหมดที่ได้รับการจัดสรรลงสู่ระบบเศรษฐกิจได้ทั้งหมด และได้มีการปรับเงื่อนไขให้กู้รายละไม่เกิน 30,000 บาท ซึ่งปรับขึ้นจากเงื่อนไขเดิมอยู่ที่รายละ 20,000 บาท หรือวงเงินกู้สูงสุดไม่เกินรายละ 70,000 บาท แต่ต้องผ่านการรับรองจากสมาชิกกองทุนและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเห็นชอบด้วย ทั้งนี้หากปล่อยกู้รายละ 30,000 บาทจะมีจำนวนผู้กู้ได้เงินกองทุนละ 33 ราย ซึ่งจะสามารถเดินหน้าโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรม และจะสามารถนำเม็ดเงินกระจายสู่ชุมชนและท้องถิ่น ให้เป็นไปตามแผนกระตุ้นเศรษฐกิจระยะสั้นของรัฐบาล สำหรับเงื่อนไขการขอกู้ จะมีการเพิ่มรายละเอียดมากขึ้นเพื่อให้นำเงินกู้ไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยจะเน้นให้สถาบันการเงินพิจารณาการปล่อยเงินกู้ให้เข้มงวดขึ้น เช่น จะต้องแจ้งประกาศรายชื่อผู้กู้ให้ทราบทั่วกัน และให้ผู้ขอกู้ต้องมีแผนที่ชัดเจนว่าจะนำเงินไปประกอบอาชีพอะไร โดยมีเงื่อนไขไม่ให้กองทุนหักเงินกู้เพื่อชำระหนี้เดิม (Refinance) จะต้องมีความชัดเจน โปร่งใส และต้องมีผู้ค้ำประกันด้วย ซึ่งสถาบันการเงินจะต้องช่วยในการวางแผนการตลาดให้กับผู้ขอกู้ด้วยหากมีการนำเงินไปประกอบธุรกิจ หากตรวจสอบพบว่านำเงินไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ สถาบันการเงินสามารถเรียกเงินคืนได้ทันที

แต่โครงการนี้ที่มุ่งหวังกระจายเม็ดเงินสู่มือผู้บริโภคเพื่อเพิ่มกำลังซื้อในการกระตุ้นเศรษฐกิจ ซึ่งในทรรศนะของ รศ.ณรงค์ เพชรประเสริฐ นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง ที่ได้พิจารณาจากข้อมูลตัวเลขของสำนักงานสถิติแห่งชาติจะพบว่า ประเทศไทยในขณะนี้ มีครัวเรือนที่มีรายได้จากเงินเดือนค่าจ้างถึงร้อยละ 50 ของครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาคือครัวเรือนของคนที่ทำธุรกิจและอาชีพอิสระต่าง ๆ ร้อยละ 22 ครัวเรือนของเกษตรกรมีเพียงร้อยละ 16 และอีกร้อยละ 12 เป็นครัวเรือนของคนที่ไม่มีการประกอบทางเศรษฐกิจ เช่น ข้าราชการบำนาญ คนชรา เป็นต้น จึงพิจารณาได้ว่าเงินเพื่อการกระตุ้นเศรษฐกิจก่อนหน้านี้ที่เน้นไปสู่ชนบทก็คือการเน้นไปที่เกษตรกรซึ่งปัจจุบันไม่ใช่คนกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ และไม่ใช่กลุ่มรากหญ้าที่จนที่สุด เพราะกลุ่มรากหญ้าที่จนที่สุดกลับเป็นครัวเรือนผู้ใช้แรงงาน เช่น แรงงานในเรือประมง และแรงงานในไร่อ้อย เป็นต้น แต่ทำไมรัฐบาลจึงได้ใช้เงินก้อนนี้อุดหนุนแต่เกษตรกร ซึ่งเงินจะไม่ถึงมือคนงานยากจนอย่างทั่วถึง ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาจากตัวเลขรายได้ประชาชนชาติของประเทศคือรายได้ที่มาจากเงินเดือนค่าจ้างถึงร้อยละ 41 ที่เป็นกำลังซื้อหลักในระบบเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้นกลุ่มคนที่มีรายได้จากเงินเดือนค่าจ้างจึงเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่สุด การเลือกกระตุ้นกำลังซื้อที่ทำผ่านกลุ่มเกษตรกรแต่ไม่ผ่านคนทำงานที่เป็นแกนหลักของระบบการค้าและอุตสาหกรรมของประเทศ จะไม่ส่งผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจได้มากนัก และความเห็นจาก ดร.นณริฎ พิศลยบุตร นักวิชาการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ที่กล่าวถึงการ

กำหนดไม่ให้นำเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้านก้อนใหม่ไปรีไฟแนนซ์ หรือใช้ไปชำระหนี้สินเดิมนั้นเป็นไปได้ยาก เพราะส่วนใหญ่ชาวบ้านยังมีหนี้สินจำนวนมาก การหมุนเงินไปใช้คืนหนี้เก่าเป็นเรื่องจำเป็น โดยเฉพาะเงินกู้นอกระบบที่มีภาระดอกเบี้ยสูง และจากครัวเรือนเกษตรกรปัจจุบันที่มีหนี้สินถึงประมาณร้อยละ 80-90 ของรายได้ เงินที่ได้นั้นแทบจะไม่เหลือให้ไปใช้ในการประกอบอาชีพอื่น และที่ผ่านมามีปัญหาสำคัญที่ไม่ค่อยมีการพูดถึงคือการทำบัญชีของชาวบ้าน แม้เป็นเงินกู้จำนวนไม่กี่หมื่นบาท แต่ถ้าไม่มีการทำงบการเงินหรือบัญชีครัวเรือน ก็จะทำให้เกิดปัญหาการชำระหนี้ไม่ได้

สรุปและข้อเสนอแนะของผู้ศึกษา

ในทรรศนะของผู้เขียนที่ได้ศึกษาจากจุดประสงค์เดิมของการก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน ก็คือเพื่อการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอาชีพ สร้างงานอย่างยั่งยืน มีคนในชุมชนเป็นผู้คิดสร้างงานสร้างอาชีพขึ้นมา ซึ่งมีต้นแบบดั้งเดิมมาจากการรวมกลุ่มระดมเงินทุนของชุมชนขึ้นเองในรูปของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หรือกลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในท้องถิ่นและชุมชนต่าง ๆ โดยการรวมกลุ่มสมาชิกในชุมชนในหมู่บ้าน ให้มีการฝากเงินและกู้ยืมกันเอง มีการบริหารจัดการกองทุนในกลุ่ม มีประชาชนชาวบ้านคอยเป็นแกนนำหลัก มีการตรวจสอบที่ดีมีประสิทธิภาพ กองทุนมีความเข้มแข็งแม้ไม่มีภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง การที่ชุมชนทำได้เช่นนี้จึงมีแนวคิดที่จะเลียนแบบทำเป็นนโยบายรัฐขึ้น โดยให้มีการจัดตั้งกองทุนในทุกชุมชนทุกหมู่บ้านของประเทศในรูปของกองทุนหมู่บ้านที่มีรัฐคอยสนับสนุนเงินทุนให้ก่อนก้อนหนึ่งชุมชนหรือหมู่บ้านละหนึ่งล้านบาท ซึ่งรัฐเพียงแต่สนับสนุนเงินทุนตั้งให้เป็นกองทุน การบริหารจัดการก็ให้เป็นรูปของคณะกรรมการหมู่บ้านที่แต่งตั้งจากสมาชิกในกลุ่มขึ้นมา แต่เงินกองทุนหมู่บ้านหนึ่งล้านบาทที่ตกลงไปสู่ชุมชนหรือหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งอยู่เดิมก็ยิ่งจะเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชนเหล่านั้นมากขึ้นเพราะมีฐานจากการที่ในชุมชนมีความเข้มแข็ง มีการสร้างงานสร้างอาชีพในกลุ่ม มีผลผลิตในชุมชน ซึ่งมีงานวิจัยของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาพบว่า มีประมาณร้อยละ 13 ของกองทุนหมู่บ้านที่เจริญเติบโตได้อย่างยั่งยืน แต่ส่วนที่เหลือก็จะเป็นกองทุนที่ยังไม่เข้มแข็งจะกลายเป็นกองทุนเงินกู้ยืมสร้างหนี้หมุนเวียนให้กับประชาชนยืมเงินไปใช้จ่ายในยามขาดสันทไม่มีอาชีพรองรับที่จะทำให้เพิ่มพูนผลผลิตในชุมชนเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกมากขึ้น กลับจะทำให้ชุมชนอ่อนแอลงและกลายเป็นแหล่งเพิ่มภาระหนี้สินครัวเรือนให้สูงขึ้นไปอีก

ดังนั้นผู้เขียนจึงเสนอว่ามาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจที่ได้ดำเนินการในแต่ละครั้งที่มีการอัดฉีดเม็ดเงินผ่านกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองนั้น นอกจากจะเป็นการเติมเงินใส่มือชาวบ้านแล้ว น่าจะมีอะไรที่จะบ่งบอกได้ว่าการต่อยอดเพื่อสร้างงานสร้างอาชีพ เพิ่มผลผลิตในชุมชน เพิ่มรายได้ให้มีความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง การให้เงินก้อนใหม่ควรมีกระบวนการติดตามตรวจสอบ การใช้เงินกู้ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์การกู้ยืม ควรกำหนดให้มีการเพิ่มความรู้ควบคู่กับการใช้เงินอย่างมีประสิทธิภาพด้วย นั่นคือให้มีการสร้างงานสร้างอาชีพขึ้นมารองรับก่อนที่จะปล่อยเงินกู้ให้กับชาวบ้านไปดำเนินการใช้จ่ายอย่างมีเป้าหมาย ให้ตระหนักถึงการใช้ชีวิตในวิถีแห่งความพอเพียง มิฉะนั้นจะเป็นเพียงการหว่านเงินเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจแค่สร้างกำลังซื้อในการบริโภคสินค้า สุดท้ายจะสร้างปัญหาเพิ่มหนี้สินให้กับประชาชนในอนาคตต่อไป

บรรณานุกรม

- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, ไพศาล วิมลรัตน์. (2550). **ผลกระทบของกองทุนหมู่บ้านต่อการพัฒนาชนบทไทย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นณริฎ พิศลยบุตร. นักวิชาการด้านนโยบายเศรษฐกิจส่วนรวม สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ). (18 กันยายน 2558) **สัมภาษณ์**.
- พลเดช ปิ่นประทีป. (2554). **รวมพลังประชารัฐ ขับเคลื่อนกองทุนหมู่บ้าน**. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. สืบค้น 29 พฤศจิกายน 2558, จาก http://www.ldinet.org/2008/index.php?option=com_content&task=view&id=564&Itemid=32
- มูลนิธิสถาบันวิจัยนโยบายเศรษฐกิจการคลัง. (2558). **ส่องมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านตัวแปร GDP**. สืบค้น 23 พฤศจิกายน 2558, จาก <http://www.fpri.or.th/wp/?p=1318#.VmEEJOmJiUk>
- ศิริขวัญ วิเชียรเพ็ลศ. (2558). **กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ**. สำนักงานประมาณของรัฐสภา. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- ศูนย์วิเคราะห์เศรษฐกิจทีเอ็มบี (ม.ป.ป.). **ประเมินมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจ**. ประชาชาติธุรกิจออนไลน์ สืบค้น 29 พฤศจิกายน 2558, จาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1441705929